

O RANOM RAZVOJU PERCEPCIJE OSOBNE KOMPETENTNOSTI

PETAR BEZINOVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 159.922
Pregledni rad
Review

Primljeno: 1989 — 01-15
Received

U radu se razmatra pitanje ranih javljanja percepcije osobne kompetentnosti, kao i pitanje uzroka javljanja individualnih razlika u očekivanjima osobne kompetentnosti. Daje se pregled istraživanja koja pokušavaju odgovoriti na ova pitanja. Sugerira se da po svoj prilici kod čovjeka postoji urođena potreba za kompetentnošću, čije zadovoljavanje ili nezadovoljavanje značajno doprinosi razvoju samopojmanja već u najranijem djetinjstvu.

U recentnoj psihologiji karakteristična je teorijska i istraživačka orijentacija k takozvanim »kognitivnim interpretacijama«, tj. načinima kojima pojedinci transformiraju objektivni u subjektivni svijet. Rezultati velikog broja istraživanja naime dokazuju da je način na koji ljudi kodiraju, pohranjuju i sistematiziraju informacije jedan od pokretača ljudskog djelovanja. Da bi se uopće mogao snalaziti u beskonačno kompleksnom svijetu kojim je okružen, čovjek je prisiljen organizirati informacije u koherentne sustave. Stupanj u kojemu u tome uspijeva u značajnoj mjeri određuje kvalitetu njegove opće prilagodbe socijalnoj i prirodnoj sredini. Posebno veliko značenje u procesu prilagodbe imaju kognitivne interpretacije samoga sebe. Jednom od temeljnih dimenzija ovih interpretacija pokazuje se interpretacija vlastite kompetentnosti (White, 1959; Bandura, 1977, 1988; Bezinović, 1988a). Pod kognitivnom interpretacijom vlastite kompetentnosti podrazumijeva se »globalna ili specifična subjektivna percepcija (osjećaj, očekivanje, uvjerenje) pojedinaca da je sposoban realizirati neke oblike ponašanja i postizati rezultate (efekte, ciljeve) kojima teži ili koji se od njega očekuju« (prema Bezinović, 1988a, str. 53). Općenito govoreći, percepcija vlastite kompetentnosti tijesno je povezana s općom prilagodbom pojedinca, kao i s njegovim ponašanjem. Osobe koje sebe smatraju kompetentnima su u prosjeku adekvatnije prilagodene od osoba koje sebe ne smatraju takvima. Na nivou konkretnog ponašanja, pojedinci koji imaju viši nivo uvjerenja u vlastitu kompetentnost, lakše će po-

kretati oblike ponašanja koji su potrebni da bi se postigli željeni ili nametnuti ciljevi, teže će odustajati ako naiđu na zapreke, te će na taj način ujedno i lakše ostvarivati te ciljeve (Bandura, 1977; Bezinović, 1988b).

Jedno od najzanimljivijih razmatranja funkcije kompetentnosti daje White (1959). On tvrdi da potreba čovjeka da bude kompetentan spada među osnovna motivacijska stanja. Kompetentnost po Whiteu ima nešto šire biološko značenje i odnosi se na kapacitet organizma da stupa u efikasnu interakciju sa svojom okolinom. Kod organizama koji imaju male sposobnosti učenja, ovaj se kapacitet može smatrati urođenim atributom, dok se kod sisavaca, a posebice čovjeka koji posjeduje živčani sustav visokog plasticiteta, kompetentnost za interakciju s okolinom razvija procesom učenja, dakle, ne stječe se samim biološkim sazrijevanjem. White smatra da se eksploracijsko ponašanje, težnja za aktivitetom, kao i težnja za manipulacijom, koje se lako mogu uočiti u svakodnevnom ponašanju, nalaze u osnovi globalne motivacije za kompetentnošću, efikasnošću i moći u odnosu na okolinu. Razmatrajući zadovoljenje motivacije za kompetentnošću, White (str. 324) navodi da tu ne postoji neki konzumatorni klimaks kao kod nekih specifičnih motiva (npr. žeđi, gladi i sl.), ali postoji zadovoljenje koje se manifestira kao »osjećaj efikasnosti«. Ovakav osjećaj efikasnosti može pratiti svaki uspjeh do kojega je pojedinac došao svojim nastojanjima, te kao takav predstavlja prilog uvjerenju osobe u vlastitu kompetentnost. S vremenom se razvija i određen nivo općenitog »osjećaja efikasnosti« koji je baziran na bezbrojnim iskustvima u neprekinutoj transakciji s okolinom. Sva ta iskustva grade kod pojedinca globalno uvjerenje u vlastitu kompetentnost, koje postaje i jednom od odrednica njegovog samopoimanja, a time i odrednicom njegove ličnosti.

Potrebu čovjeka da se osjeća kompetentnim također naglašava i Maslow (1954) u svojoj hijerarhijskoj teoriji motiva. Po ovom autoru, potreba za kompetentnošću tijesno je povezana s jednom od temeljnih potreba čovjeka — potrebom za samopoštovanjem.

Motivacija za kompetentnošću manifestira se već u najranijoj dobi u težnji malih beba da istražuju i uče iz svoje okoline (Finkelstein i Ramney, 1977). Osobna aktivnost i kompetentnost su po svoj prilici već u toj dobi tijesno povezane.

Posebno se zanimljivim čini pitanje o prvim javljanjima percepcije osobne kompetentnosti, kao i pitanje uzroka javljanja individualnih razlika u očekivanjima osobne efikasnosti.

Svijest o uzročno-posljedičnoj povezanosti između neke osobne akcije i posljedica te akcije, kao i adaptirano ponašanje

u takvim situacijama, ovisi u prvom redu o razvoju kapaciteta pamćenja i kognitivnih struktura nužnih za razumijevanje kauzalnih odnosa (Piaget, 1954), te o razvoju perceptivne osjetljivosti za podražaje iz okoline (npr. percepcija udaljenosti, razlikovanje struktura, lica i sl.). Istraživači instrumentalnog uvjetovanja su uspjeli ustanoviti oblike stabilnog učenja tek u dobi iznad dva mjeseca, kada se mogu naći pokazatelji o javljanju svijesti o uzročno-posljedičnoj povezanosti, kao i motivacijska obilježja u vezi s njom.

U nizu eksperimenata Watson (1966, 1972, 1979) je pokazao da bebe u dobi od dva do četiri mjeseca redovito stječu instrumentalni odgovor kada dobivaju pouzdanu povratnu informaciju na neku akciju. U njegovim eksperimentima korištena je specijalna kolijevka s jastukom osjetljivim na micanje glavom. Jastuk je bio povezan s igračkom u vidnom polju djeteta. U eksperimentalnoj skupini igračka se pokretala kako je beba micala glavom. Prva kontrolna skupina imala je nepokretnu igračku, a druga igračku koja se nije pomicala u skladu s nekom akcijom bebe. Analiza pokreta glavom kod eksperimentalne skupine pokazala je rapidan porast aktivnosti djeteta, dok su se kod dviju kontrolnih skupina pokazale male promjene. Što je još važnije, majke djece u eksperimentalnoj skupini redovito su izvještavale o čestom smješkanju, brbljanju i smijanju beba pri pojavi eksperimentalne igračke. To nije bio slučaj i kod beba u kontrolnim skupinama. Izraze pozitivnih emocija Watson pripisuje upravo percepciji uzročno-posljedične povezanosti između pokreta glavom i micanja igračke.

Finkelstein i Ramney (1977) su utvrdili da bebe stare između četiri i devet mjeseci, koje su prethodno imale iskustva s uzročno-posljedičnim odnosima ovoga tipa, uče nove instrumentalne odgovore brže od beba koja nisu imala takvih iskustava. Štoviše, oni su također uočili da bebe iz eksperimentalne skupine više paze na efekte svojih akcija.

U sličnim istraživanjima s mlađim, tromjesečnim bebama, nisu replicirani ovi rezultati (Ramney i Finkelstein, 1978, prema Ford i Thompson, 1985) što ukazuje na mogućnost da se tek negdje u četvrtom mjesecu života javlja ključni prijelaz kada beba počinje uočavati da može kontrolirati događaje u svojoj okolini. To joj omogućava transfer percepcije osobne kontrole u nove situacije. Ovi nalazi su u skladu s rezultatima McCalla (1979), koji pokazuje da se upravo u toj dobi kod beba javlja pojačani interes za igračke koje mogu pokretati nekom svojom akcijom. U drugoj polovini prve godine života javlja se dakle uvažavanje uzročno-posljedičnih veza, a do izražaja dolazi i povećani kapacitet bebe da se ponaša planirano i intencionalno.

Watson (1972) smatra da je ono što u socijalnim interakcijama odrasle partnere čini posebno privlačnim za bebe, upravo kontingencija između ponašanja odraslih i ponašanja samog djeteta. Da bi beba percipirala uzročno-posljedični slijed događaja, on uopće ne mora biti savršen (kakav je obično u eksperimentalnim situacijama). Watson navodi da je dovoljno da je vjerojatnost slijeda događaja veća od »bazične« vjerojatnosti. Ovakva nepotpuna uzročno-posljedična povezanost tipična je za realne socijalne interakcije u stvarnom životu. Ova formulacija govori u prilog tome da djeca mogu vrlo rano otkrivati određene oblike socijalnih interakcija.

Izgleda da već jako male bebe razvijaju socijalna očekivanja i otkrivaju osobnu kompetentnost. To postižu zahvaljujući prijemljivosti odraslih na njihovo ponašanje, posebno na plač (Lamb, 1981). Na signale neugode odrasli uzvraćaju otklanjanjem te neugode, što kod djeteta potkrepljuje osjećaj efikasnosti. Vjerojatnost da će plač izazvati reagiranje okoline i da će problem koji je uzrokovao plač biti otklonjen, značajno je veća od bazične vjerojatnosti. Zbog toga je ovakva uzročno-posljedična veza vrlo laka za učenje i po svoj prilici doprinosi razvoju percepcije osobne kompetentnosti.

Istražujući facijalne ekspresije majki u vrijeme igre sa tri do šest mjeseci starim bebama, Malatesta i Haviland (1982) su utvrdili da su majke vrlo sklone imitiranju dječjeg izražavanja interesa, veselja, iznenađenja, žalosti i ljutnje, i to neposredno u intervalu od jedne sekunde nakon što je dijete izrazilo te emocije. Kasnija istraživanja pokazala su da su upravo djeca majki koje su u najvećoj mjeri odgovarale na njihove emocionalne ekspresije, izražavala više pozitivnih emocija. Može se zaključiti da je zadovoljstvo beba ovom razmjenom emocionalnih odgovora uzrokovano upravo uzročno-posljedičnim i prediktabilnim odgovorima na njihove podsticaje.

Thompson i Lamb (1982) su nadalje pokazali da je ovako neposredno odgovaranje majki na dječje signale ključno za tok i razvoj emocionalnih iskustava djece u socijalnim odnosima. Ova vrsta odgovaranja po svoj prilici potkrepljuje bebine strategije za reguliranje interakcija i gradi dojam o njihovoj funkcionalnoj efikasnosti. Lewis i Goldberg (1969) su također zaključili da responsivnost majke u igri s malim bebama može biti važan faktor u razvoju percepcije osobne kompetentnosti u ranim socijalnim interakcijama. Daljnje pokazatelje važnosti ovakvih odnosa majki i beba nalazimo u eksperimentalnim istraživanjima u kojima su se majke ponašale u skladu sa zahtjevima eksperimentatora i nisu djetetu uzvraćale socijalne pozive (Trevarthen,

1977; Tronick i sur., 1978; Fogel i sur., 1979; svi prema Ford i Thompson, 1985). Istraživanja su redovito pokazala da uskraćivanje responsivnosti majke izaziva najprije bujicu grozničavih socijalnih poziva djeteta, a potom dolazi do smirivanja, povlačenja, a ponekad se javljaju i pravi znakovi potištenosti. Ukoliko se ovakva iskustva ponavljaju kroz nešto dulji vremenski period u prirodnim okolnostima, ona mogu izazvati anksioznost i osjećaj neefikasnosti kod djeteta, što se manifestira gubitkom motivacije za kompetentnošću i smanjenom aktivnošću.

Postoje i neki indirektni pokazatelji da stalna iskustva socijalne kontingencije (uzročno-posljedičnih socijalnih odnosa) djeluju poticajno i na razvoj intelektualne kompetentnosti u prvoj godini života (Lewis i Goldberg, 1969), međutim, ove se postavke još ne mogu smatrati dokazanima.

Gunnar (1980) je istraživao u kojoj mjeri mogućnost kontrole i predviđanja događaja može utjecati na smanjivanje negativnih emocija, odnosno straha kod djece. Eksperimentirao je s igračkama koja, kada se nenadano aktivira, obično izaziva strah kod jednogodišnje djece. Omogućavanje kontrole nad pokretanjem ove igračke, međutim, reducira strah, izaziva zadovoljstvo i smijeh kod djece, te istovremeno potiče i interes za igru. Gunnar je također ustanovio da omogućavanje kontrole nad događajima ima inhibirajući utjecaj na negativne emocije, ali tek kod djece koja su starija od jedne godine. Kao što je već ranije navedeno (Watsonova istraživanja), percepcija kompetentnosti i kontrole nad događajima djeluje facilitirajuće za razvoj pozitivnih emocija na dosta mlađem uzrastu.

Iz rezultata ovih istraživanja može se dakle zaključiti da već rana iskustva o uzročno-posljedičnoj povezanosti u odnosima s okolinom izazivaju izraze pozitivnih emocija i interesa već kod beba u prva tri mjeseca života. Nešto kasnije, između trećeg i šestog mjeseca, razvija se već svijest o osobnoj kompetentnosti (moći, efikasnosti). Percepcija osobne kompetentnosti ubrzo postaje sve složenija, sve više diferencirana. Na nju posebno utječe razvoj kognitivnih vještina, iskustvo sa sve većim brojem različitih situacija, te osobito odnos okoline prema djetetu.

Ova istraživanja na maloj djeci pokazuju da kod čovjeka postoji prirodna potreba za kompetentnošću. U ranom djetinjstvu cjelokupna koncepcija sebe gradi se upravo na osjećaju efikasnosti, koji u toku razvoja prerasta u globalni kumulativni osjećaj kompetentnosti.

Kako stupanj zadovoljenja potrebe za kompetentnošću po svoj prilici determinira kvalitetu života pojedinca, može se pretpostaviti da već rana iskustva vlastite moći ili nemoći mogu imati dalekosežne posljedice za prilagodbu pojedinca. Ovakva shvaćanja idu u prilog Whiteovoj koncepciji i Maslowljevom shvaćanju da je motivacija za kompetentnošću perzistentan oblik motivacije koji je nužan za optimalnu prilagodbu pojedinca.

LITERATURA:

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191—215.
- Bandura, A. (1988). Reflections on nonability determinants of competence. U J. Kolligian, Jr. & R. J. Sternberg (Eds.). *Competence Considered: Perceptions of competence and Incompetence Across the lifespan*. Yale University Press, New Haven, CT.
- Bezinović, P. (1988a). *Samopercepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija vrednovanja vlastitog ja*. Npublicirana doktorska disertacija.
- Bezinović, P. (1988b). Teorija samoefikasnosti: Pokušaj objašnjenja i predviđanja ponašanja čovjeka. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27, 105—111.
- Finkelstein, N. W. & Ramney, C. T. (1977). Learning to control the environment in infancy. *Child Development*, 48, 806—819.
- Ford, M. E. & Thompson, R. A. (1985). Perception of personal agency and infant attachment: Toward a life-span perspective on competence development. *International Journal of Behavioral Development*, 8, 377—406.
- Gunnar, M. R. (1980). Control, warning signals, and distress in infancy. *Developmental Psychology*, 16, 281—289.
- Lamb, M. E. (1981). The development of social expectations in the first year of life. U M. E. Lamb & L. R. Sherrod (Eds.). *Infant social cognition*. Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.
- Lewis, M. & Goldberg, S. (1969). Perceptual-cognitive development in infancy: A generalized expectancy model as a function of the mother-infant interaction. *Merrill-Palmer Quarterly*, 15, 81-100.
- Malatesta, C. Z. & Haviland, J. M. (1982). Learning display rules: The socialization of emotion expression in infancy. *Child Development*, 53, 991—1003.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and personality*. Harper, New Yoork.
- McCall, R. B. (1979). Qualitative transitions in behavioral development in the first two years of life. U M. H. Bornstein & W. Kessen (Eds.). *Psychological development from infancy: Image to intention*. Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.
- Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child*. Basic Books, New York.
- Thompson, R. A. & Lamb, M. E. (1983). Security of attachment and stranger sociability in infancy. *Developmental Psychology*, 19, 184—191.
- Watson, J. S. (1966). The development and generalization of 'contingency awareness' in early infancy: some hypothesis. *Merrill—Palmer Quarterly*, 12, 123—135.
- Watson, J. S. (1972). Smiling, cooing, and 'The Game'. *Merrill—Palmer Quarterly*, 18, 323—339.
- Watson, J. S. (1979). Perception of contingency as a determinant of social responsiveness. U R. Thoman (Ed.). *The origins of social responsiveness*. Erlbaum, New York.
- White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological Review*, 66, 297—333.

*Petar Bezinović: ON THE EARLY DEVELOPMENT OF PERCEPTION
OF SELF-COMPETENCE*

S u m m a r y

This paper deals with the question of the early appearance of perception of self-competence, as well as the question of the causes of individual differences in expectations of self-competence. A survey of investigations which are trying to give answers to these questions is given. It is suggested that most probably man has got an innate need for competence, which satisfaction or non-satisfaction significantly contributes to the development of self-concept in very early childhood.